

ბიორგი ბახტურიძე*

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის „ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ და საქართველოში მისი დანერგვის საკითხები**

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის (ჯანმო) „ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ არის ჯანმოს მიერ შემუშავებული ჯანმრთელობის პრობლემის მოგვარებაზე მიმართული ზოგადი მარეგულირებელი საერთაშორისო დოკუმენტი, რომელიც საჭიროებს ეროვნულ კანონმდებლობაში დანერგვას.

სტატიაში განხილულია თამბაქოს მოხმარების გლობალური პრობლემა, რომელმაც განაპირობა ასეთი დოკუმენტის შექმნა და საერთაშორისო დონეზე მისი დარეგულირების აუცილებლობა. შემდგომ აღწერილია კონვენციის შექმნის პროცესი და მასში საქართველოს მონაწილეობის საკითხი. გაანალიზებულია კონვენციის სამართლებრივი ბუნება და მისი დანერგვის საერთაშორისო და ადგილობრივი ნორმები, ასევე ის პრობლემები რამაც ხელი შეუშალა კონვენციის ამა თუ იმ კონკრეტული ვალდებულების დანერგვას, როგორც სუფთა სამართლებრივი, ასევე პოლიტიკური თვალსაზრისითაც. სტატია პირველი მცდელობაა აღწეროს ზემოაღნიშნული კონვენცია და მასზე მიერთებისა და დანერგვის საკითხები საქართველოში.

საკვანძო სიტყვები: ჩარჩო კონვენცია, თამბაქოს კონტროლი, გლობალური ჯანმრთელობის სამართალი, საერთაშორისო ნორმების დანერგვა, თამბაქოს ეპიდემია.

1. შესავალი

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში, საერთაშორისო საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ერთ-ერთ სერიოზულ გამოწვევად იქცა თამბაქოს მოხმარება. თამბაქოს ეპიდემიამ შეინირა 100 მილიონი ადამიანის სიცოცხლე გასულ საუკუნეში, რაც აჭარბებს ორი მსოფლიო ომის განმავლობაში დაღუპულთა რაოდენობას.¹ ჯანმოს ყოფილმა გენერალურმა მდივანმა გრო ჰარლემ ბრუტლანდმა, 1998 წელს თამბაქოს მოხმარება შეაფასა, როგორც „ჯანმრთელობის

* ჯანდაცვის პოლიტიკის აკადემიური დოქტორი, ჯორჯიის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეცნიერთანამშრომელი, ატლანტა, აშშ. <https://orcid.org/0000-0002-5578-5189>.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი. სტატის ავტორს არ გააჩნია არანაირი ინტერესთა კონფლიქტი, რადგან არასოდეს არ ჰქონია არც პირდაპირი და არც არაპირდაპირი კავშირი თამბაქოს ინდუსტრიასთან ან მათთან დაკავშირებულ პირებთან.

** მადლიერებას გამოვხატავ თსუ საერთაშორისო სამართლის ინსტიტუტის დირექტორის ქალბატონ ირინე ქურდაძის მიმართ, რომელმაც ღირებული შენიშვნები და რეკომენდაციები გამიწია სტატიის მომზადებისას. ასევე მადლიერი ვარ საერთაშორისო სამართლის ჩვენი პოლონელი კოლეგის პროფ. ლუკას გრუზინსკის მიმართ, რომელიც ამ დარგის ცნობილი სპეციალისტია მსოფლიო მასშტაბით და რომელმაც მნიშვნელოვანი შენიშვნები და წანადადებები მომანოდა ამ სტატიის დახვეწისა და პროფესიულ დონეზე წარმოდგენის მიზნით. ავტორი მადლობას უხდის ასევე ქალბატონ ქერი უიტნის აშშ დაავადებათა კონტროლის ცენტრის (CDC) ფონდიდან და დოქტორ ლუსი პოპოვას ჯორჯიის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ღირებული კომენტარებისათვის.

თამბაქოს გლობალური კვლევის პოსტსადოქტორო სტიპენდიის ფინანსური დახმარება მიღებულ იქნა თამბაქოს მოხმარების შემცირების ბლუმბერგის ინიციატივის მიერ, აშშ დაავადებათა კონტროლის ცენტრის (CDC) ფონდის მეშვეობით ბლუმბერგ ფილანტროპის გრანტით. ამ ანგარიშში მოცემული მიგნებები და დასკვნები ეკუთვნის ავტორს და შესაძლოა არ წარმოადგენდეს CDC ფონდის ოფიციალურ პოზიციას.

¹ WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2008.

სფეროში შექმნილი ერთ-ერთი კატასტროფა, რომელიც კი ოდესმე ყოფილა კაცობრიობის ისტორიაში”.^{2,3}

ჯანმოს მონაცემებით, მსოფლიოში ყოველწლიურად 8 მილიონი ადამიანი იღუპება თამბაქოსაგან გამონვეული დაავადებებით, მათგან 1.2 მილიონი პასიური მწვევლობის მსხვერპლია. 1.3 მილიარდი მწვევლის 80% ცხოვრობს დაბალ და საშუალო განვითარების ქვეყნებში.⁴ ასეთი მძიმე გლობალური ვითარება ქვეყნებისაგან ითხოვს გადაამჭრელი ზომების მიღებას და ჯანმოს „ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტოლის შესახებ“ (შემდგომში „ჩარჩო კონვენცია“) სრულყოფილ დანერგვასა და განხორციელებას, ასევე გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნების განხორციელებას.⁵ ხოლო, ჯანმოს საბოლოო მიზანია თამბაქოს ეპიდემიის დასრულება 21-ე საუკუნეში შესაბამისი „თამბაქოს დასრულების“ პოლიტიკით.^{6,7}

გლობალურად, თუ თამბაქოსთან ასოცირებული სიკვდილობა 15%-ს შეადგენს,⁸ საქართველოში თამბაქოს მოხმარების მაღალი გავრცელების გამო (28%), ეს თანაფარდობა უფრო მაღალია და 22%-ს შეადგენს.⁹ ყოველწლიურად, 11 400 ადამიანი იღუპება თამბაქოს მოხმარების შედეგად საქართველოში, აქედან მინიმუმ 2100 პასიური მწვევლობის მსხვერპლია.¹⁰ ამასთან, თამბაქოს მოხმარებასთან ასოცირებული მთლიანი ყოველწლიური ეკონომიკური ტვირთი 825 მილიონ ლარს აჭარბებდა 2018 წლის მონაცემებით (იმ დროისათვის დაახ. 330 მილიონი აშშ დოლარი), რაც მთლიანი შიდა პროდუქტის 2.43% შეადგენს.¹¹

ათწლეულების განმავლობაში, საქართველოში თამბაქოს მოხმარების შედეგად გამონვეული ჯანმრთელობითი და სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები პირდაპირ კავშირშია, სწორედ იმასთან, თუ რამდენად ახდენდა საქართველო ჩარჩო კონვენციით საერთაშორისოდ ნაკისრი ვალდებულებების დროულ და ეფექტურ დანერგვასა და განხორციელებას.

² *Brutland GH.*, Speech at Tsinghua University, Beijing, China. November 22, 1998.

³ შენიშვნა: სწორედ, ქალბატონი ბრუტლანდი ჩაუდგა სათავეში, პირველი თანამედროვე კონვენციის – „ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტოლის შესახებ“ (შემდგომში „ჩარჩო კონვენცია“) შექმნას, რომლის მიზანია თამბაქოს გლობალური ეპიდემიის შემცირება.

⁴ WHO, Tobacco-Key Facts, <<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>> [27.05.2020].

⁵ WHO/EURO, Tobacco Control & the Sustainable Development Goals, <https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/340193/TOBACCO-CONTROL-AND-THE-SUSTAINABLE-DEVELOPMENT-GOALS_Edited.pdf>.

⁶ WHO, Rirector-General Considers the Tobacco EndGame. Dr Margaret Chan, DG WHO, New Delhi, 11.09.2013, <https://www.who.int/dg/speeches/2013/tobacco_endgame_20130911/en/>.

⁷ შენიშვნა: ტერმინი „თამბაქოს დასრულების“ ანუ ე.წ. „Tobacco EndGame“ პოლიტიკა პირველად გამოიყენა ჯანმოს გენერალურმა დირექტორმა ქ-ნმა მარგარეტ ჩანმა ამ მიზნით გამართულ სპეციალურ კონფერენციაზე, რომელიც ჩატარდა 2013 წლის 10-12 სექტემბერს, ქ. ნიუ-დელოში, ინდოეთი. ამ კონფერენციაზე პირველად გაცხადდა, რომ 2050 წლისათვის ქვეყნებმა უნდა შეძლონ თამბაქოს ეპიდემიის დასრულება, ანუ თამბაქოს ნებისმიერი ნაწარმის მოხმარება 5%-ზე ნაკლები უნდა გახდეს, რათა არ ღირდეს ამ ბიზნესის წარმოება. კონფერენციაში პირადად მონაწილეობდა სტატიის ავტორი. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ იმ პერიოდში ჯანმოს მისიის ხელმძღვანელი ინდოეთში იყო ქალბატონი ნატა მენაბდე, რომელიც შემდგომ 2015-2022 წლებში იყო გაეროში ჯანმოს ოფისის აღმასრულებელი დირექტორი.

⁸ *Ritche H, Roser M.*, Smoking, Our World Data source, revised substantially in Nov 2019, <<https://ourworldindata.org/smoking>>

⁹ Georgian National Center for Diseases Control and Public Health (NCDC). Tobacco National Survey, 2020. Retrieved from <<https://ncdc.ge/#/pages/file/fa339295-6e09-4139-9d89-2ed16a91fe82>> [01.09.2023].

¹⁰ გაეროს განვითარების პროგრამა, თამბაქოს კონტოლის პოლიტიკის საინვესტიციო შემთხვევა – საქართველო, გაერო, ნიუ-იორკი, 2018.

¹¹ იქვე.

2. ჩარჩო კონვენციის სამართლებრივი ბუნება და ძირითადი მიმართულებები

თავად კონვენციის სახელწოდება „ჩარჩო კონვენცია“ მიუნიშნებს, რომ ესაა ზოგადი საერთაშორისო ნორმების ერთობლიობა, რომელიც საჭიროებს ქვეყნის კანონდებლობაში ასახვას. საერთაშორისო კონვენციების სახელწოდებებში, იშვიათად მაგრამ ფიგურირებს, ხოლმე სიტყვა „ჩარჩო“, მაგ. „ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“, „გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია“ და სხვ. შესაბამისად, ასეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებები ადგენენ მათი მართვის ზოგად ნორმებსა და შესაბამის ვალდებულებებს, ხოლო რაც შეეხება ასეთი კონვენციების ოქმებს, ისინი ადგენენ უფრო კონკრეტულ რეგულაციებსა და ვალდებულებებს.^{12 13} ამის მაგალითებია 1985 წლის „ვენის კონვენცია ოზონის შრის დაცვის თაობაზე“, რომელსაც მოჰყვა „მონრეალის 1987 წლის ოქმი“, ხოლო 1992 წლის „გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციას“ 1997 წელს მოჰყვა „კიოტოს ოქმი“ და ა.შ.¹⁴

თავად თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია, ზოგად ნორმებთან ერთად ადგენს კონკრეტულ მოთხოვნებს და ვადებს, რომ მხარემ გაატაროს შესაბამისი ეფექტური საკანონმდებლო, აღმასრულებელი, ადმინისტრაციული ან სხვა სახის ზომები ამა თუ იმ მუხლის დასანერგად.¹⁵

კერძოდ, ჩარჩო კონვენციის მე-11 მუხლი, კონვენციის მხარეებს ავალდებულებს, სამი წლის ვადაში მოახდინონ თამბაქოს ნაწარმის შეფუთვისა და მარკირებისათვის შემუშავებული საერთაშორისო ნორმების ასახვა.¹⁶ ხოლო, მე-13 მუხლით, 5 წლის ვადაში უნდა მოახდინონ თამბაქოს რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის ყოველმომცველი აკრძალვა, ამ ქვეყნის კონსტიტუციასთან ან კონსტიტუციურ პრინციპებთან შესაბამისობით.^{17 18}

ჩარჩო კონვენციის ვალდებულებებიდან, რომლებიც მტკიცებულებებზე დაყრდნობით, ჯანმრთელობაზე მიყენებული ზიანისა და თამბაქოს მოხმარების შემცირებას უწყობს ხელს, გამოვყოფთ რამოდენიმე ძირითადს, ესენია:¹⁹

- სატარიფო და არასატარიფო ზომები;
- თამბაქოს კვამლის მავნე ზემოქმედებისაგან დაცვა;
- თამბაქოს ნაწარმის შემცველობის რეგულირება და ინფორმაციის გამჟღავნება;
- თამბაქოს ნაწარმის შეფუთვა და მარკირება;

¹² Bodansky D., The Framework Convention/Protocol Approach, WHO/NCD/TFI/99.1, 1999, 15 <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/65355/WHO_NCD_TFI_99.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [01.09.2023].

¹³ Martz-Luck N., Framework Conventions as a Regulatory Tool, Gottingen Journal of International Law 1, 2009 3, 439-458.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

¹⁶ იქვე, მე-11 მუხლი.

¹⁷ იქვე, მე-13 მუხლი.

¹⁸ ჩარჩო კონვენციის მე-13 მუხლით ისაზღვრებოდა, რომ ქვეყნებს თამბაქოს ნაწარმის რეკლამა, პოპულარიზაცია და სპონსორობა უნდა აკრძალვას კონვენციის ნევრად გახდომიდან 5 წლის ვადაში. მაგრამ, ასეთ იმპერატიულ აკრძალვას კატეგორიულად არ ეთანხმებოდა აშშ დელეგაცია. ამ პოზიციის გამო, მოლაპარაკებათა ბოლო მე-6 რაუნდზე, ფაქტიურად ჩარჩო კონვენციის მიღება სათუო ხდებოდა, რადგან ტექსტი კონსენსუსით მიიღებოდა.

¹⁹ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, 21/05/2003, 6-20 მუხლები. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

- განათლება, კომუნიკაცია, ტრენინგები, ცნობიერების ამაღლება;
- თამბაქოს რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის აკრძალვა;
- თამბაქოზე დამოკიდებულებისა და მოხმარების შეწყვეტასთან დაკავშირებული ღონისძიებები;
- თამბაქოს ნაწარმით უკანონო ვაჭრობასთან ბრძოლა;
- თამბაქოს ნაწარმისაგან არასრულწლოვანების დაცვა;
- ეკონომიკურად ეფექტური ალტერნატიული საქმიანობის ხელშეწყობა;
- გარემოსა და ჯანმრთელობის დაცვა;
- თამბაქოს ინდუსტრიის პასუხისმგებლობა;
- სამეცნიერო და ტექნიკური თანამშრომლობის განვითარება და ინფორმაციის გაცვლა.

ჩარჩო კონვენციის მეორე მუხლის პირველი პუნქტი ადგენს რომ, მხარეს უფლება აქვს ადამიანის ჯანმრთელობის უკეთ დაცვის მიზნით, გაატაროს უფრო მკაცრი ზომები ვიდრე ჩარჩო კონვენცია ითვალისწინებს.²⁰ მსგავსი რეგულაციები ჩადებულია სხვა კონვენციებშიც, მაგ. გაერო-ს კონვენციები „კორუფციის წინააღმდეგ“, ²¹ „ტრანსაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ“, ²² „ნარკოტიკებისა და ფსიქოტროპული საშაულებების უკანონო ტრანზიტის წინააღმდეგ“²³ და სხვ.

ჩარჩო კონვენცია არ ითვალისწინებს რაიმე სახის კონკრეტულ პასუხისმგებლობას ვალდებულებების შეუსრულებლობაზე, თუმცა ამ შემთხვევაში, ქვეყნის საერთაშორისო იმიჯის შელახვა გაცილებით მნიშვნელოვანია და ამის მექანიზმია მხარეების მიერ მომზადებული ანგარიშები კონვენციის დანერგვის მიმდინარეობის შესახებ. ასეთი ანგარიშები კონვენციის მხარეთა კონფერენციას განსახილველად პერიოდულად წარედგინება ჩარჩო კონვენციის სამდივნოს საშუალებით, ისე როგორც ეს გამოიყენება სხვა კონვენციების შემთხვევაშიც.^{24 25 26}

თუ მხარეთა შორის ჩარჩო კონვენციის გამოყენებასთან დაკავშირებული დავა წარმოიშობა და მოლაპარაკებების გზით ვერ ხერხდება მისი მოგვარება, ამ შემთხვევაში შესაძლებელია მხარეთა კონფერენციამ დანიშნოს საგანგებო საარბიტრაჟო პროცესი, თუმცა ასეთი საჭიროება ჯერ არ დამდგარა.²⁷ მსგავსი საერთაშორისო ხელშეკრულების მაგალითად თუ ავიღებთ გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის „პარიზის შეთანხმებას“, ამ შემთხვე-

²⁰ იქვე, მე-2 მუხლი.

²¹ United Nations Convention Against Corruption, UN Office on Drugs and Crime, New York, 2004, <https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf>.

²² United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, <https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organised-crime/UNITED_NATIONS_CONVENTION_AGAINST_TRANSNATIONAL_ORGANIZED_CRIME_AND_THE_PROTOCOLS_THERETO.pdf> [01.09.2023].

²³ United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1998, <https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf> [01.09.2023].

²⁴ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, მუხლი 21, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

²⁵ კორკელია კ., საერთაშორისო ხელშეკრულება საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1998, 93-95.

²⁶ Shaw M., International Law, Cambridge University Press, 2008, 49-51.

²⁷ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, მუხლი 27, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

ვაში, მხოლოდ 2018 წლის პირველ ნახევარში, მუდმივმა საარბიტრაჟო სასამართლომ განიხილა 17 გარემოსდაცვითი და ენერგეტიკის მიმართულების საქმე სხვადასხვა ქვეყნის, როგორც კერძო, ასევე საჯარო სუბიექტებს შორის.²⁸

ჩარჩო კონვენცია არ ითვალისწინებს მხარეთა მიერ დათქმის გაკეთებას, ისე, როგორც ეს ზოგიერთ კონვენციაშია განსაზღვრული. მაგალითად, დათქმა არ არის დაშვებული გაეროს კონვენციაში „საზღვაო სამართლის შესახებ“, „სისხლის სამართლის საერთაშორისო სამართლის რომის წესდებაში“, „ბავშვთა დაცვისა და ბავშვთა გაშვილების სფეროში თანამშრომლობის შესახებ“ კონვენციაში და ა.შ.^{29 30 31 32}

დათქმის უფლება ქვეყნების სუვერენული პრინციპის რელიზაციის ერთ-ერთი საშუალებაა. დათქმის გამოყენების შესაძლებლობა საშუალებას იძლევა რაც შეიძლება მეტი ქვეყანა გახდეს მრავალმხრივი ხელშეკრულებების წევრი. ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“ (შემდგომში „ვენის კონვენცია“) ითვალისწინებს ისეთი დათქმის უარყოფის საშუალებასა და პროცედურებს, რომელიც ეწინააღმდეგება თავად საერთაშორისო ხელშეკრულების ობიექტსა და მიზანს. „ვენის კონვენცია“ ასევე განიხილავს დათქმის არარსებობას, თუ ამას თავად საერთაშორისო ხელშეკრულება ითვალისწინებს.^{33 34}

რაც, შეეხება ჩარჩო კონვენციას, მის შემუშავებაში მონაწილე მხარეთა მიერ იმთავითვე განისაზღვრა, რომ ამ კონვენციაზე დათქმის გაკეთება არ იქნებოდა გათვალისწინებული.³⁵ ეს შესაძლოა გამომდინარეობდა კონვენციის მიზნებისა და ძრითადი პრინციპების დასაცავად. ასევე იმ გამონკვევების პრევენციისათვის, რაც თამბაქოს ინდუსტრიისა და მათი ზეგავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყნებიდან შესაძლოა განხორციელებულიყო. მაგ. აშშ-ს დელეგაციის წევრი, ამერიკის მხრიდან ჩარჩო კონვენციის წევრობაზე უარის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად, სწორედ დათქმის დაუშვებლობას განიხილავს.³⁶ აშშ დელეგაციისათვის მიუღებელი იყო, როგორც დათქმის შეუძლებლობა, ასევე კონვენციის მე-13 მუხლით თავდაპირველად იმპერატიულად განსაზღვრული თამბაქოს ნაწარმის ყველა სახის რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის ყოვლისმომცველი აკრძალვა, რაც მათი მტკიცებით აშშ კონსტიტუციას ეწინააღმდეგებოდა. ეს ბარიერი დაძლეულ იქნა 2003 წლის 1 მარტს, როდესაც მოლაპარაკებების ბოლო რაუნდზე, მოხდა ჩარჩო კონვენციის საბოლოო ტექსტის პროექტის დამტკიცება

²⁸ International Chamber of Commerce (ICC), Resolving Climate Change Related Disputes through Arbitration and ADR, 2019, 53 <<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2019/11/icc-arbitration-adr-commission-report-on-resolving-climate-change-related-disputes-english-version.pdf>> [01.09.2023].

²⁹ United Nations, Final Clauses of Multilateral Treaties, Handbook, 2003, 47. <<https://treaties.un.org/doc/source/publications/FC/English.pdf>> [01.09.2023].

³⁰ United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 10 December 1982. <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en> [01.09.2023].

³¹ International Criminal Court, Rome Statute of the International Criminal Court, Rome, 17 July 1998. <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>> [01.09.2023].

³² Convention on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption, Concluded 29 May 1993, NCCH. <<https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=69>> [01.09.2023].

³³ Shaw M., International Law, Cambridge University Press, 2021, 797-806.

³⁴ 19-23 მუხლები, ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“, 23/05/1969, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2608263?publication=0>> [11/12/2014].

³⁵ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, მუხლი 30, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

³⁶ Jacob, G., „Without Reservation“, Chicago Journal of International Law, 5(1), 2004, 288-302. <<https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol5/iss1/19>> [01.09.2023].

და 2003 წლის მაისისათვის ჯანმოს გენერალურ ასამბლეაზე დასამტკიცებლად წარდგენა და ოფიციალურად დამტკიცება.^{37 38 39} 2023 წლის 25 აგვისტოს მდგომარეობით, აშშ არაა ჩარჩო კონვენციის წევრი.

თავად ჩარჩო კონვენციის მონაწილე მხარეთა ამჟამინდელი რაოდენობა – 182 (გაეროს წევრი 193 ქვეყნიდან) მიანიშნებს იმაზე, რომ ჩარჩო კონვენციის ყველა დებულება და ვალდებულება მისაღებია ამ რაოდენობა წევრებისათვის. თუმცა, ზოგიერთმა ქვეყანამ კონვენციაზე ხელმოწერის ან რატიფიკაციის წინ დეკლარაციები წარადგინეს ჯანმოს კონკრეტულ საკითხებზე ან ქვეყანასთან მიმართებაში, რომელთაც არ ჰქონდათ დათქმის ხასიათი.⁴⁰

ჩარჩო კონვენციაში შესაძლებელია ცვლილებებისა და შესწორებების შეტანა, ასევე დანართების მიღება. ასეთი შემთხვევებისათვის განვიხილო შესაბამისი პროცედურა კონვენციის 28-ე მუხლში.⁴¹ მსგავსი პროცედურები, ცვლილებების განსახორციელებლად, ზოგიერთ კონვენციაში არ არის ხოლმე ასახული და „ვენის კონვენციის“ მე-40 მუხლის შესაბამისად შეიძლება განხორციელდეს.⁴² 2023 წლის 25 აგვისტოს მდგომარეობით, ჩარჩო კონვენციაში ასეთი ცვლილებები, შესწორებები ან დამატებები არ განხორციელებულა.

ასევე, შესაძლებელია კონვენციიდან გასვლა, მისი ძალაში შესვლიდან ორი წლის შემდეგ, დეპოზიტარისათვის ერთი წლით ან უფრო გვიანდელი ვადით შეტყობინების პირობით.⁴³ 2023 წლის 25 აგვისტოს მდგომარეობით, კონვენციიდან არ გასულა რომელიმე მხარე.

თავად კონვენციის ტექსტი კონსენსუსით იქნა მიღებული, მაგრამ ჩარჩო კონვენციის 33-ე მუხლის შესაბამისად, როცა საქმე ოქმის მიღებას ეხება და კონსენსუსი მიუღწევლია, მაშინ შესაძლებელია ოქმი მიღებულ იქნეს კონვენციის მხარეთა კონფერენციაზე დამსწრე და კენჭისყრაში მონაწილე მხარეთა სამი მეოთხედის უმრავლესობით.⁴⁴ როგორც აღვნიშნეთ, ერთადერთი ოქმი, რაც ჩარჩო კონვენციის ფარგლებში შემუშავდა და კონსენსუსით იქნა მიღებული მხარეთა შორის, არის „თამბაქოს ნაწარმით უკანონო ვაჭრობის აღმოფხვრის ოქმი“.⁴⁵

³⁷ World Health Organization, History of the WHO Framework Convention on Tobacco Control, Geneva, 2009. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44244/9789241563925_eng.pdf?sequence=1> [01.09.2023].

³⁸ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, მუხლი 13, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

³⁹ შენიშვნა: მხარეები წავიდნენ დათმობაზე და მოლაპარაკებების მე-6 ბოლო რაუნდზე, ჯანმოს გენ. მდივნის გრუ ჰარლემ ბრუტლანდის ძალისხმევით და თეთრ სახლთან კომუნიკაციის შედეგად, ტექსტში შენარჩუნდა დათქმის შეუძლებლობა, თუმცა მე-13 მუხლში ჩაინერა, რომ თითოეული მხარე, თავისი კონსტიტუციის ან კონსტიტუციური პრინციპების შესაბამისად, კისრულობს ვალდებულებას უზრუნველყოს თამბაქოს რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის ყოველსომომცველი აკრძალვა.

⁴⁰ United Nations Treaty Collection, WHO Framework Convention on Tobacco Control, Registration 27.02.2005, #41032, Signatories: 168, Parties: 182 <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IX-4&chapter=9&clang=_en> [19.09.2020].

⁴¹ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, მუხლი 28-30, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

⁴² 40-ე მუხლი, ვენის კონვენცია „სახელმეკრულებო სამართლის შესახებ“, 23/05/1969, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2608263?publication=0>> [11/12/2014].

⁴³ იქვე, 31-ე მუხლი.

⁴⁴ იქვე, 33-ე მუხლი.

⁴⁵ UN Treaty Collection, a Protocol to Eliminate Illicit Trade in Tobacco Products, Seoul, 12 November 2012. Entered into force since 25 September 2018, <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IX-4-a&chapter=9&clang=_en> [01.09.2023].

3. საერთაშორისო ხელშეკრულების დანერგვის საერთაშორისო სამართლებრივი და ადგილობრივი ნორმები და ჩარჩო კონვენცია

საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპიდან გამომდინარე, ხელშეკრულება (ორმხრივია თუ მრავალმხრივი არ აქვს მნიშვნელობა) უნდა სრულდებოდეს – „Pacta sunt servanda“. ამ პრინციპის შესაბამისად, სახელმწიფო ვალდებულია კეთილსინდისიერად და განუხრელად შეასრულოს მის მიერ ნაკისრი ვალდებულებები.^{46 47 48 49} ვენის კონვენცია, ასევე განსაზღვრავს, რომ სახელმწიფოს არ აქვს უფლება ხელშეკრულების შეუსრულებლობის გამამართლებლად მიუთითოს შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის რაიმე ნორმის დარღვევა, თუკი ეს დარღვევა არ იყო აშკარა და არ ეხებოდა მისი შიდასახელმწიფოებრივი კანონდებლობის ნორმებს, რომლებიც განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა.⁵⁰

ზემოაღნიშნულ პროცესს საერთაშორისო-სამართლებრივ აქტებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში არ დაუმკვიდრებია საყოველთაოდ მიღებული ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა და ამისათვის სხვადასხვა ტერმინს ვიყენებთ, მაგალითად: „განხორციელება“, „იმპლემენტაცია“, „შესრულება“, „რეალიზაცია“, „გამოყენება“, „დანერგვა“, „დაცვა“ და სხვა.^{51 52} ჩვენ, ამ შემთხვევაში „დანერგვას“ გამოვიყენებთ, რომელიც უფრო კარგად ასახავს იმ პროცესს, რომლის შესაბამისად, საერთაშორისო ხელშეკრულებების უმრავლესობა საჭიროებს ქვეყნის კანონდებლობაში ასახვას. ხოლო უკვე ასახული კანონდებლობის განუხრელი შესრულების აღსანიშნავად გამოვიყენებთ ტერმინს „განხორციელება“. ჩარჩო კონვენციის შემთხვევაში, აუცილებელია შესაბამისი საკანონდებლო ცვლილებების განხორციელება.⁵³

ქვეყნის მიერ პოლიტიკური ნების საერთაშორისო არენაზე დადასტურებას წარმოადგენდა ჩარჩო კონვენციაზე ხელმოწერის განხორციელება. საქართველომ ჩარჩო კონვენციას ხელი მოაწერა 2004 წლის 20 თებერვალს.⁵⁴

ჩარჩო კონვენციაზე ხელმოწერიდან მისი რატიფიცირებით დასრულებას თითქმის ორი წელი დასჭირდა. რადგან, ამ პერიოდში, რატიფიცირების პროცესი გარკვეულ ბარიერს წააწყდა იმდროინდელი ეკონომიკის მინისტრისა და შემდგომში რეფორმების დარგში სახელმწიფო მინისტრისაგან.⁵⁵ სამართლებრივი პრობლემა მდგომარეობდა იმაში, რომ ზემოაღნიშნული სამინისტროს ინიციატივით იგეგმებოდა „კვების პროდუქტებისა და თამბაქოს წარმოების სფეროში ლიცენზიის გაცემის შესახებ“ საქართველოს კანონის გაუქმება (აღსანიშნავია, რომ

⁴⁶ ერიაშვილი ნ. (რედ.), საერთაშორისო სამართალი, სამართლიანი საქართველო, 2010, 106.

⁴⁷ ალექსიძე ლ., თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, 2010, 95.

⁴⁸ 26-ე მუხლი, ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“, 23/05/1969, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2608263?publication=0>> [11/12/2014].

⁴⁹ Shaw M., International Law, Cambridge University Press, 2008, 50.

⁵⁰ 46-ე მუხლი, ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“, 23/05/1969, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2608263?publication=0>> [11/12/2014].

⁵¹ ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“, 23/05/1969, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2608263?publication=0>> [11/12/2014].

⁵² Гавердовский А. С., Имплементация норм международного права. Киев, 1980, 265.

⁵³ ერიაშვილი ნ. (რედ.), საერთაშორისო სამართალი, სამართლიანი საქართველო, 2010, 24.

⁵⁴ საქართველოს პრეზიდენტის 2014 წლის 12 იანვრის # 5 ბრძანებულება, რ. ადამიასათვის უფლებამოსილების მინიჭების შესახებ, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/34762?publication=0>>.

⁵⁵ საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი, კახა ბენდუქიძე, <<http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00011484/>> [01.09.2023].

ეს კანონი გაუქმდა კონვენციის რატიფიცირებიდან ორ კვირაში, 2005 წლის 28 დეკემბერს⁵⁶ (57), ხოლო ჩარჩო კონვენციის მე-15 მუხლი ითვალისწინებდა ასეთი ლიცენზიის შემოღებას. თუმცა, ასეთი ვალდებულება არ იყო იმპერატიული ხასიათის და კონვენციის მე-15 მუხლის მე-7 პუნქტით, თითოეული მხარე ეცდებოდა უკანონო ვაჭრობის თავიდან აცილების მიზნით, მიეღო და განეხორციელებინა შესაბამისი ზომები, მათ შორის ლიცენზირების ჩათვლით, სადაც ეს შესაძლებელია.⁵⁸ ამ ჩანაწერის სწორად ინტერპრეტირების შემდგომ, ეს ბარიერი მოიხსნა.

პირველ ეტაპზე, მოხდა მხოლოდ ჩარჩო კონვენციის ტექსტის რატიფიცირება პარლამენტის მიერ 2005 წლის 16 დეკემბერს, ხოლო კანონმდებლობაში ცვლილებების პაკეტის განხილვა გადაიდო უახლოესი პერიოდისათვის.⁵⁹ ჩარჩო კონვენციის სარატიფიკაციო სიგელი გაეროს, როგორც დეპოზიტარს გადაეცა 2006 წლის 14 თებერვალს, ხოლო სიგელის ჩაბარებიდან 90-ე დღეს, ანუ 2006 წლის 15 მაისიდან ჩარჩო კონვენცია ძალაში შევიდა და სავალდებულო გახდა საქართველოსათვის.⁶⁰

ჩარჩო კონვენციის დანერგვისათვის საჭირო საკანონდებლო ცვლილებების პაკეტი მალევე გამოწვეულ იქნა მთავრობაში რეფორმების დარგში სახელმწიფო მინისტრის ინიციატივით და კონვენციის სამართლებრივი დანერგვის პროცესი საკმაოდ გახანგრძლივდა. მხოლოდ 2008 წელს მოხერხდა ზემოაღნიშნული პაკეტის პარლამენტის მხრიდან მიღება.⁶¹

ცვლილებათა პაკეტი იყო პირველი ეტაპი ჩარჩო კონვენციის ვალდებულებების შესასრულებლად და არ იყო ყოვლისმომცველი და ასევე სუსტი დარჩა ადმინისტრირების მექანიზმი, თუმცა წინგადადგმული ნაბიჯი იყო 2003 წელს მიღებულ „საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონთან შედარებით. არ აკრძალულა თამბაქოს ნაწარმის რეკლამა, პოპულარიზაცია და სპონსორობა (რომლის აღსრულების ვადა 2011 წლის 15 მაისამდე ევალებოდა საქართველოს, როგორც ჩარჩო კონვენციის მხარეს).⁶² პრობლემები დარჩა აღსრულების ნაწილში.⁶³

⁵⁶ „კვების პროდუქტებისა და თამბაქოს წარმოების სფეროში ლიცენზიის გაცემის შესახებ“ საქართველოს კანონის ძალადაკარგულად ცნობის თაობაზე, # 2575, 28/12/2005, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/904?publication=0>> [01.09.2023].

⁵⁷ მე-15 მუხლის მე-7 პუნქტი, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

⁵⁸ მე-15 მუხლის მე-4 პუნქტი, „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“ საქართველოს კანონი, პარლამენტის უწყებანი, 44, 11/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/document/view/33442?publication=16>> [22.12.2018].

⁵⁹ „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის რატიფიცირების თაობაზე, #2301, 16/12/2005, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/43474?publication=0>> [01.09.2023].

⁶⁰ United Nations Treaty Collection, WHO Framework Convention on Tobacco Control, Registration 27.02.2005, #41032, Signatories: 168, Parties: 182, <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=IX-4&chapter=9&clang=en> [19.09.2020].

⁶¹ „საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის თაობაზე, #941, 30/12/2008, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/17608?publication=0>> [01.09.2023].

⁶² იგივე. თამბაქოს რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის სრულ აკრძალვასთან დაკავშირებით არანაირი ზომა არ არის მოცემული, გარდა პრინციპისა, რომელიც აღიარებს თამბაქოს რეკლამისაგან თავისუფალ გარემოში ცხოვრებისა და მისი ზემოქმედებისაგან დაცვის უფლებას.

⁶³ საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში დამატებებისა და ცვლილებების შეტანის თაობაზე, #3136, 05/12/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/13144?publication=0>> [01.09.2023].

2010 წელს ფაქტიურად მხოლოდ სათაური შეეცვალა „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ კანონს და გაუქმდა „სურსათისა და თამბაქოს შესახებ“ და „თამბაქოს ნაწარმით ვაჭრობის შესახებ“ საქართველოს კანონები.^{64 65 66} ამ კანონების გაუქმებით, სახელმწიფო ჩარჩო კონვენციის მე-15 მუხლის დანერგვასთან მოვიდა გარკვეულ წინააღმდეგობაში.

თამბაქოს კონტროლის ღონისძიებები გააქტიურდა 2013 წელს, როცა მარტში შექმნა შესაბამისი სამთავრობო კომისია, იმავე წლის ივლისში კი მთავრობამ დაამტკიცა შესაბამისი სახელმწიფო სტრატეგია, ხოლო ნოემბერში 2013-2018 წლების თამბაქოს კონტროლის სამოქმედო გეგმა.^{67 68 69} ყოველივე პასუხობდა ჩარჩო კონვენციის მეხუთე მუხლის მეორე პუნქტის მოთხოვნებს. ჩარჩო კონვენციის სამდივნოს მისიამ, 2013 წელს საქართველოს მთავრობას შესაბამისი შენიშვნები და წინადადებები მიანოდა კონვენციის დანერგვასთან დაკავშირებით.⁷⁰

საქართველოს პარლამენტთან ორწლიანი (2015-2016 წლებში) მოლაპარაკებების პროცესიც უშედეგო აღმოჩნდა და მე-8 მონვევის პარლამენტის მუშაობის დასრულებამდე, 2016 წლის ივნისში, საკანონდებლო ინიციატივა გააფორმა ევროკავშირთან ინტერგაციის კომიტეტის თავმჯდომარის პირველმა მოადგილემ ქალბატონმა გუგული მალრაძემ, საკანონდებლო პაკეტის ავტორი კი იყო თამბაქოს კონტროლის ალიანსი.⁷¹ მთავრობა რეალურად წინააღმდეგი იყო განხორციელებულიყო თამბაქოს კონტროლის ეფექტური საკანონმდებლო რეფორმა და ამის ძირითადი მოტივი ბიზნეს ინტერესები იყო.⁷²

მე-9 მონვევის პარლამენტის ბიურომ, 2016 წლის 30 ნოემბრის დადგენილებით, გააგრძელა მე-8 მონვევის პარლამენტში დაწყებულ ზოგიერთ კანონპროექტზე მუშაობა, მათ შორის აღმოჩნდა წინადადებათა პაკეტი, რომელიც ეხებოდა თამბაქოს კონტროლის კანონდებლობის დაახლოებას ჩარჩო კონვენციასთან.⁷³ 2107 წელის დასაწყისში, სახალხო დამცველი

⁶⁴ თამბაქოს კონტროლის შესახებ, #4059-რს, 15/12/2010, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1160150?publication=7>> [15/07/2020].

⁶⁵ სურსათისა და თამბაქოს შესახებ, #2212, 29/12/2010, <<https://matsne.gov.ge/document/view/11938?publication=11>> [01.09.2023].

⁶⁶ თამბაქოს ნაწარმით ვაჭრობის შესახებ, #3013, 29/12/2010, <<https://matsne.gov.ge/document/view/12982?publication=3>> [01.09.2023].

⁶⁷ საქართველოში თამბაქოს კონტროლის ღონისძიებათა გაძლიერების მიზნით სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ, საქართველოს მთავრობის დადგენილება #58, 15/03/2013, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1874677?publication=0>> [01.09.2023].

⁶⁸ საქართველოს თამბაქოს კონტროლის სახელმწიფო სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ, საქართველოს მთავრობის დადგენილება, #196, 30/07/2013, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1978972?publication=0>> [01.09.2023].

⁶⁹ 2013-2018 წლების თამბაქოს კონტროლის სამოქმედო გეგმა, საქართველოს მთავრობის დადგენილება, #304, 29/11/2013, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2096830?publication=0>> [01.09.2023].

⁷⁰ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის აღსრულების საჭიროებების შეფასება საქართველოში, კონვენციის სამდივნო, ფენევა, ივნისი 2013.

⁷¹ საქართველოს პარლამენტის ბიუროს გადაწყვეტილება ნორმატიული აქტის პროექტის განხილვის პროცედურის დაწყების შესახებ, საქართველოს პარლამენტი, #417/4, 13.06.2016, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/123029?>> [01.09.2023].

⁷² მთავრობა, თამბაქოს კონტროლის გამკაცრებაზე, გუგული მალრაძის კანონპროექტის წინააღმდეგობა, Business Media Georgia, 15.07.2016, <<https://bm.ge/ka/article/mtavroba-tambaqos-kontrolis-gamkacrebaze-guguli-magradzis-kanonproeqtis-winaagmdegia/4919>> [01.09.2023].

⁷³ საქართველოს პარლამენტის დადგენილება წინა მონვევის პარლამენტში განსახილველად წარდგენილი კანონპროექტების განხილვის პროცედურების გაგრძელების მიზანშეწონილობის შესახებ, ქუთაისი, 30.11.2016, #37-1ს, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/136733?>> [01.09.2023].

სპეციალურ ანგარიშს გამოსცემს „თამბაქოს კონტროლის სფეროში არსებული მდგომარეობის შესახებ“ და პარლამენტს მიმართავს თამბაქოს კონტროლის სფეროში მოქმედი კანონმდებლობა მაქსიმალურად მოკლე დროში შეუსაბამოს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის ვალდებულებებს.⁷⁴

პარლამენტში რამოდენიმეთვიანი დებატების შემდგომ, პარლამენტის ჯანდაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტის მაშინდელი ხელმძღვანელის, ბატონ აკაკი ზოიძის უშაუალო ხელმძღვანელობითა და პარლამენტის პოლიტიკური ნებით, 2017 წლის 17 მაისს მესამე მოსმენით, დამტკიცდა თამბაქოს კონტროლის ყოვლისმომცველი და ეფექტური ზომები, რომელთა უმრავლესობა ძალაში 2018 წლის 1 მაისიდან შევიდა.⁷⁵ ასევე, მოხერხდა ადმინისტრირების რეფორმის განხორციელება. შესაბამისად, უფრო მოქნილი და ქმედითი გახდა კანონის აღსრულების პროცესი, რომელმაც შესაბამისი საზოგადოებრივი მონიტორინგის განხორციელების პირობებში, უზრუნველყო კანონის 96%-ით აღსრულება.^{76 77} გატარებული რეფორმა მაქსიმალურად არის შესაბამისობაში ჩარჩო კონვენციისა და ზოგიერთი მუხლის აღსრულების გაიდლაინებთან, რომლებიც ეხება მე-8 დან მე-14 მუხლებს. თუმცა, ჩარჩო კონვენციის მე-13 მუხლით გათვალისწინებული რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის სრული აკრძალვა ნაცვლად 2011 წლის 15 მაისისა მოხერხდა მხოლოდ 2018 წლის 1 სექტემბრიდან, ანუ შვიდწლიანი დაგვიანებით.⁷⁸

ჯერ ისევ არ სრულდება ჩარჩო კონვენციის 5.3 მუხლი, რომლის აღსრულების მიზნით, „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონით მთავრობას დაევალა 2018 წლის 1 ივნისამდე დამტკიცებინა „საჯარო დანებსებულებაში თამბაქოს კონტროლის კანონთან დაკავშირებული სახელმწიფო პოლიტიკის დაცვისა და სახელმწიფოს მიერ თამბაქოს ინდუსტრიაში ჩაბმულ პირთან ურთიერთობების წესის დამტკიცების შესახებ“ ნორმატიული აქტი, რომელიც 2018 წელს შემუშავდა. დოკუმენტზე მუშაობა განახლდა 2022 წლის დეკემბერში, განახლდა დოკუმენტი, კვლავ წინასწარ შეთანხმდა შესაბამის უწყებების წარმომადგენლებთან, თუმცა 2023 წლის 25 აგვისტოს მდგომარეობით, უკვე მთავრობის პორტალზე ატვირთულ დოკუმენტზე ჯერ კიდევ არ არის თანხმობა გაცემული ფინანსთა სამინისტროს მხრიდან. აღსანიშნავია, რომ პარლამენტმა 2019 წლის ნოემბერში დაასრულა „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის აღსრულების კონტროლის საბოლოო ანგარიშზე მუშაობა,⁷⁹ ხოლო 2021 წლის 13 აპრილის დადგენილებით, პარლამენტმა „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის აღსრულების მდგომარეობა დადებითად შეაფასა და მთავ-

⁷⁴ სპეციალური ანგარიში თამბაქოს კონტროლის სფეროში არსებული მდგომარეობის შესახებ, სახალხო დამცველი, 2017, 37-38.

⁷⁵ „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, საქართველოს პარლამენტი, 07-3/592/8, <<https://info.parliament.ge/#law-drafting/12109>> [01.09.2023].

⁷⁶ იქვე, „საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში ცვლილებების შესახებ“

⁷⁷ ბახტურიძე გ., თამბაქოს კონტროლის შესახებ კანონის გავლენის შეფასება საქართველოს მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და ეკონომიკაზე, თბილისი, 2019 წლის დეკემბერი, <<https://www.ncdc.ge/Handlers/GetFile.ashx?ID=92a34feb-3a6b-4895-b623-042279397f18>> [01.09.2023].

⁷⁸ მე-13 მუხლის, მეორე პუნქტი, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

⁷⁹ „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის აღსრულების კონტროლის საბოლოო ანგარიში, საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი, 2019, 12-13, <http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/132417/jandacvis_komit_broshura_GEO> [01.09.2023].

რობას დაავალა ზემოაღნიშნული ნორმატიული აქტის დროულად მიღებისათვის შესაბამისი ღონისძიებების გატარება.⁸⁰

დასასრულს, მართალია ზოგი ქვეყანა სრულფასოვნად ახდენს ჩარჩო კონვენციის დანერგვას და ზოგი საერთოდ ვერ ახდენს, მაგრამ საერთო ვითარების გაუმჯობესება გლობალური მასშტაბით თვალნათელია. კერძოდ, 2007-2021 წლებში თამბაქოს მოხმარების გლობალური გავრცელება 22.8%-დან 17%-მდე შემცირდა. ეს შემცირება, რომ არ მომხდარიყო, დღეის მდგომარეობით 300 მილიონით მეტი მწველი იქნებოდა მსოფლიოში. ჯერ კიდევ, 44 ქვეყანა (2.3 მილიარდამდე მოსახლე) ვერ ახორციელებს ჩარჩო კონვენციის განსახორციელებლად ჯანმოს მიერ შემუშავებულ MPOWER სრატეგიის ერთ მიმართულებასაც კი (M – თამბაქოს მოხმარების მონიტორინგი, P – თამბაქოს კვამლისაგან დაცვა, O – თამბაქოს მოხმარების შეწყვეტის შეთავაზება, W – თამბაქოს საშიშროების შესახებ გაფრთხილებები, E – თამბაქოს რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის აკრძალვის აღსრულება, R – თამბაქოზე გადასახადების ზრდა), თუმცა გამონკვევად დასახელდა ახალი ტიპის პროდუქტების რეგულირება.⁸¹ საქართველოს 2018 წლიდან ერთ-ერთი წარმატებული ქვეყანაა თამბაქოს ყოვლისმომცველი რეგულაციებით, მისი მაღალი აღსრულებისა და მოხმარების კლების ტენდენციის თვალსაზრისით,⁸² თუმცა გამონკვევაა თამბაქოს ახალ პროდუქტებთან დაკავშირებული რეგულირების საკითხები.

4. დასკვნა

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის „ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ წარმოადგენს ჯანმოს პირველ ჯანდაცვითი ხასიათის საერთაშორისო მარეგულირებელ დოკუმენტს, რომლის მიზანია თამბაქოს გლობალური ტვირთის მაქსიმალური შემცირება.⁸³ ჩარჩო კონვენციის შემუშავებაში აქტიურად იყო ჩართული საქართველო, თუმცა მისი რატიფიცირება და შემდგომში დანერგვა საკმაოდ რთული პროცესი აღმოჩნდა, ძირითადად პოლიტიკური ნების სისუსტისა და თამბაქოს ინდუსტრიის მთავრობაზე მძლავრი ზეგავლენის გამო. კონვენციის სამდივნო ყოველთვის ცდილობდა დახმარებოდა წევრ განვითარებად ქვეყნებს კონვენციით ნაკისრი ვალდებულებების აღსრულებაში რასაც მოწმობს შესაბამისი მისიის მოვლინება და ტექნიკური თუ ფინანსური მხარდაჭერა საქართველოსათვის, რომ სრულფასოვნად და დროულად მოეხდინა ქვეყანას კონვენციით ნაკისრი ვალდებულებების დანერგვა. თუმცა, მაგალითად კონვენციის მე-13 მუხლით ნაკისრი თამბაქოს ნაწარმის რეკლამის, პოპულარიზაციისა და სპონსორობის სრული აკრძალვის ვალდებულება საქართველომ ნაცვლად 2011 წლის 15 მაისისა, შეასრულა 2018 წლის სექტემბრიდან.

⁸⁰ საქართველოს პარლამენტის დადგენილება „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის აღსრულების მდგომარეობის თაობაზე #455-მს-XXმპ, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5148191?publication=0>> [14/04/2021].

⁸¹ World Health Organization, WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, Protect People from Tobacco Smoke, 2023 <<https://www.who.int/initiatives/mpower>> [01.09.2023].

⁸² Bakhturidze, G., Peikrishvili N., Gvinianidze K., Impact of Comprehensive Smoke-free Policy on SHS Exposure and Health Condition of the Georgian Population, Tobacco Prevention & Cessation, 7(70), 2021, 1-6. <<https://doi.org/10.18332/tpc/143329>> [01.09.2023].

⁸³ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].

გარდა ამისა, საკმაოდ გახანგრძლივდა კონვენციის მე-8 დან მე-14 მუხლებით ნაკისრი ვალდებულებების დანერგვა და კონვენციის წევრობიდან მხოლოდ 12 წლის თავზე მოხდა ყოვლისმომცველი საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელება შესაბამისი ადმინისტრირების მექანიზმების დახვეწით. ჩარჩო კონვენციის დანერგვის ძირითად ბარიერს წარმოადგენდა მთავრობის ეკონომიკური გუნდი, არადა „ვენის კონვენციითა“ და „საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად, საერთაშორისო ხელშეკრულებების აღსრულებაზე პასუხისმგებელი ორგანოებიდან უპირველესია აღამასრულებელი ხელისუფლების ინსტიტუტები, რომლებმაც კონვენციის ძალაში შესვლამდეც დაარღვიეს კანონის მოთხოვნებიც და მისი სავალდებულოდ გახდომის შემდგომაც.

ეხლაც, მთავრობა არღვევს ჩარჩო კონვენციის 5.3 პუნქტისა და „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-6 პუნქტის მოთხოვნას და 5 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში არ ამტკიცებს შესაბამის ნორმატიულ აქტს, რომლითაც საჯარო და გამჭვირვალე გახდებოდა აღმასრულებელი სტრუქტურების წარმომადგენელთა და თამბაქოს ინდუსტრიას შორის ურთიერთობები. ასევე არ იდგემა ეფექტური ნაბიჯები ჩარჩო კონვენციით ნაკისრი სხვა ვალდებულებების დანერგვისა და ეროვნულ კანონმდებლობაში სრულფასოვნად ჰარმონიზაციის კუთხით.

მნიშვნელოვანია, რაც შეიძლება სწრაფად მოხდეს ახალი და თამბაქოსთან დაკავშირებული პროდუქტების (მ.შ. უნიკოტინო ელ. სიგარეტების/ჩილიმების, მცენარეული მოსაწევი პროდუქტებისა და სხვ.) სამართლებრივი დარეგულირება, რაც ჯერ კიდევ გამოწვევაა საქართველოში და რეკომენდირებულია ჯანმოსა და ჩარჩო კონვენციის მხარეთა და ევროკავშირის მიერ. ასევე უმნიშვნელოვანესია ჯანმოს მონოდება ქვეყნებისათვის, რომ რაც შეიძლება მალე გადავიდეთ თამბაქოს კონტროლის ღონისძიებებიდან „თამბაქოს დასრულების“ პოლიტიკაზე, რათა მოხდეს თამბაქოს სხვადასხვა ნაწარმის მოხმარების სწრაფად კლება, განსაკუთრებით მომავალ თაობებში და აქედან გამომდინარე სოციალურ-ეკონომიკური და ჯანმრთელობითი ტვირთის მაქსიმალური შემცირება.

ბიბლიოგრაფია:

1. ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“ 23/05/1969, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2608263?publication=0>> [11/12/2014].
2. „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის რატიფიცირების თაობაზე, #2301, 16/12/2005, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/43474?publication=0>> [01.09.2023].
3. „კვების პროდუქტებისა და თამბაქოს წარმოების სფეროში ლიცენცზიის გაცემის შესახებ“ საქართველოს კანონის ძალადაკარგულად ცნობის თაობაზე, #2575, 28/12/2005, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/904?publication=0>> [01.09.2023].
4. „საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში“ დამატებებისა და ცვლილებების შეტანის თაობაზე, #3136, 05/12/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/13144?publication=0>> [01.09.2023].
5. „საქართველოს საგადასახადო კოდექსში“ ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ, #2955, 28/04/2006, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/26224?publication=0>>.
6. „საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის თაობაზე, #941, 30/12/2008, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/17608?publication=0>> [01.09.2023].

7. საქართველოს კანონი „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“, #4059-რს, 15/12/2010, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1160150?publication=7>> [15/07/2020].
8. საქართველოს კანონი „თამბაქოს ნაწარმით ვაჭრობის შესახებ“, #3013, 29/12/2010, <<https://matsne.gov.ge/document/view/12982?publication=3>> [01.09.2023].
9. საქართველოს კანონი „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, 44, 11/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/document/view/33442?publication=16>> [22.12.2018].
10. საქართველოს კანონი „სურსათისა და თამბაქოს შესახებ“, #2212, 29/12/2010, <<https://matsne.gov.ge/document/view/11938?publication=11>> [01.09.2023].
11. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, <<https://matsne.gov.ge/document/view/30346?publication=36>> [29/06/2020].
12. საქართველოს მთავრობის დადგენილება „2013-2018 წლების თამბაქოს კონტროლის სამოქმედო გეგმა“, #304, 29/11/2013, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2096830?publication=0>>
13. საქართველოს მთავრობის დადგენილება „საქართველოს თამბაქოს კონტროლის სახელმწიფო სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“, #196, 30/07/2013, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1978972?publication=0>> [01.09.2023].
14. საქართველოს მთავრობის დადგენილება „საქართველოში თამბაქოს კონტროლის ღონისძიებათა გაძლიერების მიზნით სამთავრობო კომისიის შექმნის შესახებ“, #58, 15/03/2013, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1874677?publication=0>> [01.09.2023].
15. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო-კონვენცია თამბაქოს კონტროლის შესახებ, 21/05/2003, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3800638>> [05/06/2006].
16. ალექსიძე ლ. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, 2010, 95.
17. ბახტურიძე გ., თამბაქოს კონტროლის შესახებ კანონის გავლენის შეფასება საქართველოს მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და ეკონომიკაზე, თბილისი, 2019 წლის დეკემბერი, <<https://www.ncdc.ge/Handlers/GetFile.ashx?ID=92a34feb-3a6b-4895-b623-042279397f18>> [01.09.2023].
18. გაეროს განვითარების პროგრამა, თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკის საინვესტიციო შემთხვევა – საქართველო, გაერო, ნიუ-იორკი, 2018.
19. ერიაშვილი ნ. (რედ.). საერთაშორისო სამართალი, სამართლიანი საქართველო, 2010, 24, 106.
20. „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონის აღსრულების კონტროლის საბოლოო ანგარიში, საქართველოს პარლამენტის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტი, 2019, 12-13, <http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/132417/jandacvis_komit_broshura_GEO> [01.09.2023].
21. კორკელია კ., საერთაშორისო ხელშეკრულება საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1998, 93-105, 140-144, 157.
22. საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი, კახა ბენდუქიძე, <<http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00011484/>> [01.09.2023].
23. სახალხო დამცველის „სპეციალური ანგარიში თამბაქოს კონტროლის სფეროში არსებული მდგომარეობის შესახებ“, 2017, 37-38.
24. ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის „თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის“ აღსრულების საჭიროებების შეფასება საქართველოში, კონვენციის სამდივნო, ჟენევა, ივნისი 2013.
25. United Nations Convention Against Corruption, UN Office on Drugs and Crime, New York, 2004, <https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf>.
26. United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988, <https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf> [01.09.2023].
27. United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, <https://www.unodc.org/documents/middleeastandnorthafrica/organised-crime/UNITED_

- NATIONS_CONVENTION_AGAINST_TRANSNATIONAL_ORGANIZED_CRIME_AND_THE_PROTOCOLS_THERETO.pdf> [01.09.2023].
28. United Nations (UN) Treaty Collection, a Protocol to Eliminate Illicit Trade in Tobacco Products, Seoul, 12 November 2012. Entered into force since 25 September 2018, <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IX-4-a&chapter=9&clang=_en>.
 29. United Nations Treaty Collection, WHO Framework Convention on Tobacco Control, Registration 27.02.2005, #41032, Signatories: 168, Parties: 182 <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IX-4&chapter=9&clang=_en> [19.09.2020].
 30. World Health Organization (WHO), International Sanitary Regulations, Official Records N 37, Geneva, April 1952, 1 <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85636/Official_record37_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [01.09.2023].
 31. *Bodansky D.* The Framework Convention/Protocol Approach, WHO/NCD/TFI/99.1, 1999, 15 <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/65355/WHO_NCD_TFI_99.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
 32. *Brutland GH.*, Speech at Tsinghua University, Beijing, China. November 22, 1998.
 33. *Collishaw N.*, An International Framework Convention for Tobacco Control in: *Lu R., Mackay J., Niu S., Peto R. (eds)*, Tobacco: the Growth Epidemic, Springer, London, 2000, 410-422.
 34. *DeLand K., Lien G., Wipfli H.*, The WHO Framework Convention on Tobacco Control and the Tobacco Free Initiative, Mitchell A., Voon T (eds), The Global Tobacco Epidemic and the Law, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 2014, 11-25.
 35. Georgian National Center for Diseases Control and Public Health (NCDC). Tobacco National Survey, 2020. Retrieved from <<https://ncdc.ge/#/pages/file/fa339295-6e09-4139-9d89-2ed16a91fe82>> [01.09.2023].
 36. *Gostin L, O'Neill T.*, Global Health Law: a Definition and Grand Challenges, Public Health Ethics, Vol. 1, N1, 2008, 53-63.
 37. Guidelines, and Policy Options and Recommendations for Implementation of the WHO FCTC. [30/07/2022], <<https://fctc.who.int/who-fctc/overview/treaty-instruments>> [01.09.2023].
 38. International Chamber of Commerce (ICC), Resolving Climate Change Related Disputes through Arbitration and ADR, 2019, 53 <<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2019/11/icc-arbitration-adr-commission-report-on-resolving-climate-change-related-disputes-english-version.pdf>> [01.09.2023].
 39. *Jacob, G.*, „Without Reservation“, Chicago Journal of International Law, 5(1), 2004, 288-302. <<https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol5/iss1/19>>
 40. *Martz-Luck N.* Framework Conventions as a Regulatory Tool, Goettingen Journal of International Law 1 (2009) 3, 439-458.
 41. *McCarthy M.*, A Brief History of the World Health Organization. The Lancet, 360, 2002, 1111. *Fidler DP.*, International Law and Infectious Diseases, Clarendon Press, Oxford 1999, 28-35.
 42. *Fidler DP.*, International Law and Infectious Diseases, Clarendon Press, Oxford 1999, 28-35.
 43. Parties of the Framework Convention on Tobacco Control, last update 3 March 2021, <<https://fctc.who.int/who-fctc/overview/parties>>.
 44. *Rafols X.*, International Law and Global Health: an Overview, Paix et Securite Internationals, N 3, 2015, 35, 41, 45.
 45. *Ritche H, Roser M.*, Smoking, Our World Data source, revised substantially in Nov 2019, <<https://ourworldindata.org/smoking>>.
 46. *Rugar J.*, Normative Foundations of Global Health Law, Georgetown Law Journal, 96(2), 2008, 423-443.

47. Shaw M., International Law, Cambridge University Press, 2008, 49-51.
48. Shaw M., International Law, Cambridge University Press, 2021, 797-806.
49. Taylor AL., International Law, and Public Health Policy, International Encyclopedia of Public Health, First Edition, Vol. 3, 2008, 667-678.
50. United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 10 December 1982. <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en>.
51. United Nations, Final Clauses of Multilateral Treaties, Handbook, 2003, 47. <<https://treaties.un.org/doc/source/publications/FC/English.pdf>>.
52. 56th World Health Assembly, Resolution WHA56.1, WHO Framework Convention on Tobacco Control, Geneva, 21.05.2003.
53. World Health Organization, Director-General Considers the Tobacco EndGame. Dr Margaret Chan, DG WHO, New Delhi, 11.09.2013, <https://www.who.int/dg/speeches/2013/tobacco_endgame_20130911/en/> [01.09.2023].
54. World Health Organization/EURO, Tobacco Control & the Sustainable Development Goals, <https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/340193/TOBACCO-CONTROL-AND-THE-SUSTAINABLE-DEVELOPMENT-GOALS_Edited.pdf> [01.09.2023].
55. World Health Organization, The Feasibility of Developing and International Instrument for tobacco control, Report by the Director-General, EB97/INF.DOC./4, 30.11.1995, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/172800/EB97_Inf.Doc-4_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
56. World Health Organization. A History of the WHO Framework Convention on Tobacco Control, <https://www.who.int/features/2003/en/08_gallery1.html> [2020].
57. World Health Organization, History of the WHO Framework Convention on Tobacco Control, Geneva, 2009. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44244/9789241563925_eng.pdf?sequence=1> [01.09.2023].
58. World Health Organization (WHO) Report on the Global Tobacco Epidemic, 2008.
59. World Health Organization, Tobacco Control Country Profiles, Geneva, II edit. 2003, <https://www.who.int/tobacco/global_data/country_profiles/en/> [01.09.2023].
60. World Health Organization, Tobacco Free Initiative, Frequently Asked Questions about the WHO FCTC Entry into Force, <https://www.who.int/tobacco/framework/faq_entry_force/en/#:~:text=Why%20will%20the%20WHO%20FCTC%20enter%20into%20force%20on%2027%20February%202005%3F> [01.09.2023].
61. World Health Organization, Tobacco Free Initiative, WHA48.11, An International Strategy for Tobacco Control, 12.05.1995, <https://www.who.int/tobacco/framework/wha_eb/wha48_11/en/> [01.09.2023].
62. World Health Organization, Tobacco Free Initiative, WHA49.17, International Framework for Tobacco Control, 25.05.1996, <https://www.who.int/tobacco/framework/wha_eb/wha49_17/en/> [01.09.2023].
63. World Health Organization, Tobacco Free Initiative, WHA52.18, Towards a WHO Framework Convention on Tobacco Control, 24.05.1999, <https://www.who.int/tobacco/framework/wha_eb/wha52_18/en/> [01.09.2023].
64. World Health Organization, Tobacco Free Initiative (TFI), Who We Are, <<https://www.who.int/tobacco/about/en/>> [01.09.2023].
65. World Health Organization, Tobacco-Key Facts, <<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco>> [27.05.2020].